

Το Αρνητικό στην Ψυχανάλυση

Εργασία στο πλαίσιο του Προγράμματος

«Εισαγωγική Εκπαίδευση στην Ψυχαναλυτική Πράξη» ΕΠΕΚΕΙΝΑ

Επιμέλεια: Αφροδίτη Στυλιάρη ψυχολόγος - Αγγελική Καραγιάννη ψυχολόγος.

Εποπτεία: Σάββας Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

Αθήνα 7 Μαρτίου 2015.

Η έννοια του αρνητικού παίρνει κεντρική θέση στο χώρο της ψυχανάλυσης από τον **Andre Green** ανοίγοντας νέους δρόμους και προσανατολισμούς στην ψυχαναλυτική σκέψη. Η έννοια του αρνητικού συνδέεται στενά με το ασυνείδητο και την ενόρμηση της καταστροφής και εκφράζεται μέσα από τις διάφορες εκδηλώσεις του ψυχισμού, στο χώρο του φυσιολογικού αλλά και του παθολογικού. Το Εγώ και οι λειτουργίες του, η προσπάθεια ελέγχου των ενορμήσεων, η επεξεργασία του τραύματος, ο τρόπος συσχέτισης με το αντικείμενο, δίνουν τη δυνατότητα να παρατηρηθεί η παρουσία του αρνητικού και η εμπλοκή του. Το αρνητικό μέσω των διαφόρων μηχανισμών άμυνας προσπαθεί να προστατέψει το ψυχισμό από το να κατακλυστεί από εντάσεις, να τις αρνητικοποιήσει και να διασφαλίσει τη λειτουργία του και τη σχέση με το αντικείμενο. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου το αρνητικό μπορεί να γίνει καταστροφικό, μέσω της ενόρμησης του θανάτου, οδηγώντας το ψυχικό όργανο σε απόσυρση, παθολογικό ναρκισσισμό και αποεπένδυση των αντικειμένων.

Σύμφωνα με τον **Freud**, το αρνητικό συνδέεται με το μη συνειδητό, με την ονειρική εργασία, με το πένθος και την απώλεια του αντικειμένου, με την ταύτιση, με τις άμυνες και την ενόρμηση καταστροφής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην περίπτωση της αρνητικής ψευδαίσθησης, των νευρώσεων ως αρνητικό των διαστροφών και στην αρνητική θεραπευτική αντίδραση.

Η **αρνητική ψευδαίσθηση**, είναι η κατάσταση κατά την οποία το άτομο δεν βλέπει και δεν αναγνωρίζει αντικείμενα και πρόσωπα που είναι παρόντα. Η προσπάθεια έγκειται στην αποφυγή εξωτερικών ερεθισμάτων, μέσω της κινητοποίησης μηχανισμών άμυνας, από τα οποία ο ψυχισμός απειλείται.

Οι νευρώσεις, σύμφωνα με τον Freud, ορίζονται ως το **αρνητικό των διαστροφών**. Το αρνητικό στην προκειμένη περίπτωση συνδέεται με μια σύνθετη διαδικασία αρνητικοποίησης. Στη νεύρωση παρατηρείται η προσπάθεια του ψυχισμού να μπορέσει να κρατήσει σε λανθάνον επίπεδο την εναγώνια σύγκρουση επιθυμίας και άμυνας, όπως είναι για παράδειγμα η απώθηση. Αντιθέτως η διαστροφή εκδηλώνεται με έναν θορυβώδη και εμφανή τρόπο και ενεργοποιούνται άλλοι μηχανισμοί άμυνας όπως είναι η διάψευση, οι διχοτομήσεις και οι προβολές. Μέσω των παραπάνω καταστάσεων, είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε τις διαφορετικές διόδους ελέγχου των ενορμήσεων, τη διαφορετική οργάνωση του ψυχισμού, τη σχέση με το αντικείμενο και τέλος τις λειτουργίες που εκδηλώνει το εγώ για να επιτύχει την ισορροπία μεταξύ του άγχους σήματος κινδύνου και του παραλυτικού άγχους.

Ο Freud αναφέρει ότι στη διάρκεια της **ονειρικής εργασίας**, το αρνητικό συνδέεται με την απουσία της συνειδητοποίησης, με τον ύπνο να αποτελεί ταυτόχρονα το θετικό πόλο αυτής της κατάστασης. Μέσα από τα όνειρα, παρατηρούνται οι διεργασίες του αρνητικού, με τη αίσθηση της αναστολής κάποιας κίνησης. Η αναστολή αυτή φαίνεται να συνδέεται με την σύγκρουση μεταξύ ικανοποίησης της επιθυμίας και της διαδικασίας ελέγχου που δεν το επιτρέπει. Σχετικά με τα όνειρα αξίζει να αναφερθούμε στην διαδικασία της συμπύκνωσης στην οποία θεωρείται ότι εμπλέκεται η έννοια του αρνητικού. Στη συμπύκνωση το φανερό περιεχόμενο του ονείρου είναι πολύ μικρότερο από το λανθάνον και μάλλον αποτελεί μια βραχεία μετάφρασή του. Η προαναφερθείσα διαδικασία πραγματοποιείται με την κατάργηση στοιχείων του λανθάνοντος περιεχομένου, με την μερική εμφάνιση τμημάτων του λανθάνοντος στο φανερό περιεχόμενο και τέλος με την μείξη κοινών στοιχείων στο φανερό.

Επιπλέον, εμπλοκή του αρνητικού παρατηρείται και στην περίπτωση των **παραπραξιών**. Όντας σε μια κατάσταση σύγκρουσης ανάμεσα στην επιθυμία και την απαγόρευση της, ο ψυχισμός αναζητά

έναν τρόπο να εκδηλωθεί έμμεσα, δίχως να γίνει αντιληπτή η συσχέτιση της παραπραξίας με την ψυχική σύγκρουση στο άτομο. Κύριος στόχος είναι η αποφυγή της δυσαρέσκειας, στόχος που επιτυγχάνεται με την μνήμη να γίνεται επιλεκτική.

Σημαντική παρουσία της έννοιας του αρνητικού διακρίνεται στο φαινόμενο της **αρνητικής θεραπευτικής αντίδρασης**. Το φαινόμενο αυτό αφορά την ισορροπία μεταξύ των δυνάμεων της ενόρμησης και της καταστροφής. Κλινικά εκδηλώνεται με ένα παράδοξο τρόπο, με τον θεραπευόμενο να παρουσιάζει επιδείνωση αντί για βελτίωση παρ' όλο που η διαδικασία της ψυχαναλυτικής ερμηνευτικής διαδικασίας είναι σωστή. Ο Freud τονίζει ότι τα δύο πρωταρχικά ένστικτα διαπερνούν ολόκληρο τον ψυχισμό, κάνοντας την παρουσία τους συνεχή είτε με φανερούς είτε με λανθάνοντες τρόπους. Στην περίπτωση που η αρνητική θεραπευτική αντίδραση συνδέεται με την ενοχή και την ένταση της σύγκρουσης του Εγώ και του Υπερεγώ, υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης από τον αναλυτή. Ωστόσο, όταν η ενόρμηση της καταστροφής δεν δεσμεύεται με την αναπαράσταση κάποιας ψυχικής δομής, τότε η παρέμβαση του αναλυτή είναι ιδιαίτερα προβληματική.

Η έννοια του αρνητικού συναντάται σε πολλές αναφορές του Freud, υποδεικνύοντας την επίδρασή του στον ψυχισμό του ατόμου, άλλοτε με τρόπο οργανωτικό και άλλοτε αποδιοργανωτικό μέσα από την επικράτηση της ενόρμησης της καταστροφής.

Περνώντας σε άλλους συγγραφείς της ψυχαναλυτικής σκέψης, σημαντική αναφορά στην έννοια του αρνητικού γίνεται από τον **Bion**, ο οποίος διαχωρίζει τη γνώση σε θετική (K) και αρνητική (-K). Ο ψυχισμός, μέσα από τη διαδικασία της προβολικής ταύτισης, αποβάλλει τα στοιχεία που δεν μπορεί να επεξεργαστεί μετά από ματαιωτικές εμπειρίες. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν τάση για επιστροφή, οπότε τότε ακολουθεί το «άδειασμα» του ψυχισμού στο σύνολό του. Η άλλη οδός είναι η ανοχή της ματαίωσης και η προσπάθεια επεξεργασίας της.

Η έννοια του αρνητικού και η διεργασία του αρνητικού εμπεριέχεται και στο όνειρο- οθόνη που περιγράφεται από το **Lewin**. Η οθόνη συνδέεται με το μαστό και αναπαριστά την επιθυμία του ατόμου να βυθιστεί σε ύπνο χωρίς ερεθίσματα. Αυτό παρομοιάζεται από το Lewin με το βρέφος το οποίο μετά το θηλασμό και την στοματική ικανοποίηση, πέφτει όπως υποθέτουμε σε λευκό ύπνο, ύπνο χωρίς όνειρα. Η εικόνα της λευκής οθόνης είναι συνέχεια της οθόνης του μαστού. Το όνειρο- οθόνη έχει αρνητικοποιήσει οποιοδήποτε ερέθισμα έρχεται από μέσα ή απέξω.

Σύμφωνα με τον **Winnicott**, σε περιπτώσεις τραυματικής εμπειρίας με το αντικείμενο, το αρνητικό της σχέσης είναι το μόνο πραγματικό. Δεν έχει σημασία, από ένα σημείο και μετά η

παρουσία του αντικειμένου, αφού έχει εγκατασταθεί ψυχική αποεπένδυση. Η κατάσταση αυτή είναι πιθανό να επηρεάσει τη λειτουργία του συμβολισμού του ατόμου. Ακόμα, η έννοια του αρνητικού εμπλέκεται στην ανάδυση του μεταβατικού αντικειμένου. Το μεταβατικό αντικείμενο, όχι τόσο με την θετική πλευρά του, αυτή της ανταπόκρισης και της ικανοποίησης της επιθυμίας, αλλά στην κατεύθυνση της διαφοροποίησης, μπορεί να οριστεί ως αρνητικό του εαυτού.

Μελετώντας τα ψυχωσικά φαινόμενα, η **Jacobson** περιγράφει τις φαντασιώσεις των ψυχωτικών, οι οποίες παρουσιάζονται αμυντικά ώστε να προστατέψουν τον ψυχισμό από άλλες περισσότερο απειλητικές. Συνιστά μια αγωνιώδης προσπάθεια του ψυχισμού να αποκαταστήσει οργάνωση και ισορροπία. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει με τις επιλεκτικές αμνησίες πολύ τραυματικών γεγονότων, τα οποία καλύπτονται από άλλες έντονες αναμνήσεις.

Η **Ποταμιάνου** στο κείμενο « Τι επιμυθεύεται;» ορίζει την έννοια του αρνητικού του Green ως μια διαδικασία που εμπλέκεται σε πλήθος διαδικασιών όπως είναι η απώθηση, η άρνηση, ο αρνητικός ναρκισσισμός, ο θανατερός μαζοχισμός και οι αρνητικές θεραπευτικές αντιδράσεις μέσα από διαδικασίες διαψεύσεων, απαρνήσεων και αποκλεισμών. Το αρνητικό μπορεί να έχει δύο όψεις, αυτή του οργανωτικού και αυτή του αποδιοργανωτικού. Ωστόσο, η Ποταμιάνου δίνει και μια τρίτη όψη, αυτή του αρνητικού ως ελκυστή που οργανώνει τον ψυχισμό γύρω από έναν άξονα βιωμάτων και φαντασιώσεων, προσδιορίζοντας τροχιές ψυχικά αποδιοργανώνουσες.

Το αρνητικό παρουσιάζει μια τάση αποδιοργάνωσης του ψυχισμού μέσω αποσυνδέσεων και αποεπενδύσεων. Για παράδειγμα, αυτό παρατηρείται στη θεμελιακή κατάθλιψη όπου τα εσωτερικά αντικείμενα και μορφώματα αφανίζονται. Ακόμα η συγγραφέας αναφέρεται στην από - αντικειμενικοποίηση, όρο που ο Green χρησιμοποιεί για εκδηλώσεις όπου σχέσεις και εσωτερικά μορφώματα αποσυνδέονται και τα μνημονικά ίχνη αποδιοργανώνονται.

Βιβλιογραφία

Green, A., Αϊξενστάιν Μ., Βαρτζόπουλος Ι., Μητροσύλης Σ., Μπεράτη Σ., & Ποταμιάνου Α.

«Η έννοια του αρνητικού στην ψυχανάλυση», Αθήνα (2011), εκδ. Νήσος.

